

Kandidatuppsats i offentlig förvaltning VT15

Förvaltningshögskolan, Göteborgs Universitet

Louise Warenius

Handledare: Gustaf Kastberg

Examinator: Emma Ek Österberg

Kan kvalitetsarbete vara utan kvalitet?

En diskursanalys av utbildningsaktörers tal om problem och lösningar för skolan

Abstract

The aim of this study has been to examine how different actors in the Swedish educational system are producing a discourse based on the concept of quality focusing on problems and solutions in order to improve the Swedish school system as a whole. The empirical material used in the thesis consists of a Government proposal concerning a certification system for teachers, a publication from the unions Lärarförbundet and Lärarnas Riksförbund that organize teachers and a document from the Swedish Schools Inspectorate, whose mission is to audit schools. The theoretical approach used is based on the discourse theory of Michel Foucault; consequently, the analysis focuses on power and knowledge. Throughout the study, the results have shown that the perception of the concept of quality varies amongst the different actors. Neither opinions regarding ends, nor means have been shown to comply fully with each other between the different groups. The concept of quality as seen by the government seems to refer to the standardization of teachers' certifications, in addition to their ways of teaching. The government is aiming to create conformity regarding the students' achievements. Meanwhile the teachers' unions hold another perspective. According to the two organisations, quality is generated when a school promotes quality management – not specifically when the students demonstrate high capacity. Regarding the Inspectorates view on quality, they have a strict focus on governance and the principal's role in the educational work. When it comes to the problems and solutions in the educational policy area, the three groups both show differences and similarities concerning how they perceive these. According to discourse theory, the production of knowledge in this case focuses on the lack of status of the teaching profession and a declining equivalency throughout Swedish schools. Elements of power have been found as products of the quality discourse among the different actors. They are characterized by the government's promotion of legal certainty, a readmission of the teacher's professional role and a somewhat changed view of the principal's responsibilities.

Keywords: discourse, the concept of quality, discourse analysis, Michel Foucault, power, educational policy

Svenska nyckelord: diskurs, kvalitetsbegreppet, diskursanalys, Michel Foucault, makt, utbildningspolitik

Innehåll

1. Inledning	4
1.1 Debatten om skolan	
1.2. Problemformulering	
1.3 Syfte och frågeställningar	6
2. Teori	6
2.1 Kvalitetsbegreppet som narrativ och diskurs	
2.2 Begreppets olika dimensioner	
2.3 Kvalitet och skola	
2.4 Diskursteori	
2.5 Tidigare diskursanalyser kring skolan	12
3. Metod	13
3.1 Diskursanalys	
3.2. Att använda reflexiv metodologi	
3.3 Val av analysenheter och avgränsningar.....	15
4. Analysverktyg	16
4.1 Kategorisering och frågor för observation	
4.2 Om citeringsteknik.....	17
5. Analys	17
5.1 Ett politiskt verktyg för kvalitet	
5.2 Fackförbundens röst	
5.3 När kvaliteten granskas	
5.4 Ur ett komparativt perspektiv	29
6. Slutsats och avslutande reflektion	31
6.1 Olika ansikten för begrepp och diskurs	
6.2 Om makt och kunskap	
6.3 Slutord.....	33
7. Referenser	34

1. Inledning

1.1 Debatten om skolan

Sedan flera år tillbaka beskrivs den svenska skolan som i ett tillstånd av kris. Debatten kring läraryrkets status, svenska elevers resultat och därmed position i den internationella konkurrensen är alla tre indikatorer som talar för att denna diskussion ges stort utrymme i det offentliga rummet.

Olika aktörer med anknytning till skola pratar om att man vill öka **kvaliteten** i skolan. Sett ur ett globalt perspektiv har Europeiska Kommissionen antagit strategin *Europa 2020* där utbildning är en vital del, och ett av målen som uttrycks är att förbättra utbildningsinstitutionernas kvalitet (EU-kommissionen, 2010). I april 2015 annonserade utbildningsminister Gustav Fridolin och gymnasie- och kunskapslyftsminister Aida Hadzialic att en särskild Skolkommision skall tillsättas som förväntas lämna förslag syftandes till ”höjda kunskapsresultat, förbättrad kvalitet i undervisningen och en ökad likvärdighet” (Regeringskansliet, 2015). Tillsättandet av Skolkommisionen är ett led i att följa OECD:s rekommendationer grundade på Sveriges resultat i 2012 års PISA-undersökning, där främjandet av kvalitet i skolan över hela landet ses som centralt (OECD, 2014). Det är bevisligen både från globalt och nationellt håll som kvalitet i skolan påtalas som viktigt.

Ur en forskarantologi på temat utbildningspolitik kan man i förordet läsa hur Lina Stenberg från Tankesmedjan Tiden menar på att det antagligen inte finns något annat samhällsområde där man är mer överens än just den negativa utvecklingen för skolan. Hon beskriver hur skolans kris går att ”mäta i både kvalitet och kvantitet” (Stenberg, 2014). Backar man tillbaka till år 2002, kan man i boken *Feltänkt – en kritisk granskning av idébakgrunden till svensk utbildningspolitik* urskilja argumentet från författaren Inger Enkvist sida att reform efter reform inom skolområdet ”har sänkt kvaliteten vilket undergrävt demokratin”. Hon pekar på att kvaliteten i relationen mellan lärare och elev rentav är grunden för all kvalitet i skolsammanhang (Enkvist 2002:162ff).

Gällande hur statsmakten använder begreppet så togs det i mars 2006 beslut om att en utredning skulle tillsättas med målet att reda i frågan ifall det fanns ett behov i Sverige att skapa ett auktoriseringssystem för landets lärare. Resultatet redovisades i den statliga utredningen *Legitimation och skärpta behörighetsregler* (SOU 2008:52). Bara i denna utredning nämns ordet kvalitet 119 gånger.

Det är dock inte bara från forskarhåll och från statsmaktens sida som begreppet används flitigt. Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund gav 2005 ut skriften *Vi värderar kvalitet: om självvärdering och lärares utvecklingsarbete*. Intresset av att redogöra för hur kvalitet skall definieras och uppnås innehas således av mer än bara en part i sammanhanget.

1.2 Problemformulering

Michael Power konstaterar i *The Audit Society – rituals of verification* att kvalitet på senare tid har gått från att vara något som utvunnits ur produktionsprocesser till att uttryckas i abstrakta och generaliserbara termer (Power, 1999:58). Han ifrågasätter om rapportering om kvalitet är en slags täckmantel för en ökad medelmåttighet inom en sektor (ibid, 14). Lena Lindgren menar i *Uppdrag offentlig granskning* att kvalitet är ett rentav tomt begrepp som måste fyllas med innehåll i alla olika kontexter som det används i (Lindgren, 128:2013).

Huruvida kvalitet i skolsammanhang är användbart pekar Agneta Jörbeck och Sören Levén på att det är svårt att överföra ett kvalitetstänk från tillverkningssektorn där begreppet historiskt sett använts mest frekvent – eleven är ju ingen produkt och skolan inget tillverkningsföretag (Jörbeck & Levén 1995:8f).

Ett problem vid användningen av begreppet ligger alltså i att det är svårt att konkretisera ett så abstrakt fenomen som kvalitet, och således hur man också skall kunna säkra den. Det är även oklart om kvalitet överhuvudtaget kan appliceras på en aktivitet utgörandes av inläring. Kan vi då vara säkra på att talet om kvalitet är den väsentliga diskussionen att hålla fast vid för att nå fram till den bästa av skolor?

I och med konstaterandet kring begreppets kanske egentliga oförmåga till att kunna användas på ett konkret plan, skapas problematiken att vi inte vet ifall vi refererar till samma sak när vi talar om det. Det finns i så fall en risk att det uppstår olika uppfattningar som i slutändan konkurrerar med varandra, istället för att förbättringar sker som ligger i allas intresse, inte bara politikernas utan också i lärarnas och elevernas favör. Begreppet tappar i annat fall sin innebörd och de positiva konsekvenserna som de olika aktörerna förväntar sig successivt ska lyfta skolan uteblir.

1.3 Syfte och frågeställning

Språket som vi använder när vi uttrycker oss spelar helt klart en central roll i vår tillvaro, och kunskap om användningen av språket är väsentligt i den bemärkelsen att individer påverkas av det i olika situationer, till exempelvis i den politiska samhällsdebatten (Alvesson & Skoldberg 2008:467). Utifrån de exempel i inledningen vilka kan sägas påvisa en *kvalitetstrend* kan man konstatera att det är från många olika håll, inte bara politiskt sett, som talet om kvalitet används. I och med att begreppet används mer och mer frekvent vid framställningen av skolan som institution och dess svårigheter är det motiverat att undersöka på vilka premisser detta görs.

Denna uppsats kommer behandla hur och med vilket syfte man talar om kvalitet på olika arenor som alla har ett finger med i spelet när det kommer till utformningen av skolan som organisation och i viss mån även utbildningspolitiken. Utifrån nedanstående frågeställningar kommer det att undersökas ifall man talar om kvalitet med samma innebörd utifrån olika aktörers perspektiv, för att få en klar bild över vem som säger vad. Uppsatsen skall belysa det som kan konstateras vara aktörernas grundläggande föreställningar om hur man kan uppnå god kvalitet, således hur man ser dessa föreställningar som ett steg mot den ideala skolan. De huvudsakliga frågeställningarna lyder därför:

- Hur ser olika utbildningsaktörer på det de benämner som kvalitet i skolan?
- Vad karaktäriserar det som beskrivs som problem respektive lösningar i de kontexter där talet om kvalitet förekommer?

2. Teori

2.1 Kvalitetsbegreppet som narrativ och diskurs

Sett till den så pass vanligt förekommande och allmänna användningen av kvalitetsbegreppet vid talet om skolan så kan begreppet ses ha utvecklats till ett slags *narrativ*, utifrån Nationalencyklopedins definition, något som kan beskrivas vara av *berättande* karaktär. Språket som vi väljer att använda kan sägas skapa identiteter, värderingssystem och till och med organisationer, och man talar mer och mer om att vår sociala verklighet är *diskursivt konstruerad*. Vårt språk ses inte längre endast som en avbild av världen, utan snarare skapar språket den verklighet vi upplever. Den får till och med sin betydelse genom språket, vilket sker på både individ- och på institutionell nivå (Johansson, 2005:18).

Den institutionella nivån kan kopplas till skolväsendet, att det som uttrycks från exempelvis statsmaktens sida i stor utsträckning påverkar befolkningens uppfattning av samhällliga problem och möjliga lösningar på dessa. Genom att använda begreppet kvalitet får mottagaren via detta budskap en bild av både skolan, problematiken kring den och vad det är man syftar till att förbättra, och hur utvecklingen sedan bör gå till.

Om man skall tala om modeord inom både politik och förvaltning så skulle begreppet kvalitet kunna passa väl in i denna kategori. Att så många aktörer talar om samma sak, *att höja kvaliteten*, kan ses som exceptionellt – vi verkar vara överens, åtminstone gällande vad målet är. Fallet med användandet av kvalitetsbegreppet skulle dock kunna vara att det är ett fenomen som rent lingvistiskt skapar samstämmighet, men vi kan långt ifrån garantera att vi, som med egentligen alla andra diffusa begrepp, innehar likadana uppfattningar om det.

Begreppet *diskurs* kan sägas hävda att kunskap kring något produceras genom hur man väljer att använda språket (Hall 1992:291). För att kunna besvara de tidigare nämnda frågeställningarna utgår jag ifrån att att talet kring kvalitet utgörs av inte bara ett narrativ utan just en diskurs, vilket innefattar en teoretisk referensram i sig. Denna förklaras senare i kapitlet, men först och främst krävs en redogörelse för vilka definitioner som kan förekomma när kvalitet kommer på tal, vilket är väsentligt för att i ett senare skede kunna i viss mån kategorisera olika aktörers användning av begreppet.

2.2 Dimensioner av kvalitetsbegreppet

Företagsekonomen Lars Strannegård menar i *Den omätbara kvaliteten* att på ett grundläggande plan kan kvalitet sägas handla om att ”få valuta för pengarna”, vilket han ser som en angelägenhet lika mycket för oss som individer som för offentliga institutioner. På ett högre plan menar han att det går att relateras till ett förverkligande av ”det goda livet”. Han menar på att det finns en rörelse i samhället vars mål är att försöka mäta det som man tidigare inte brytt sig om att mäta. Att definiera kvalitet är enligt honom problematiskt då det finns kriterier som är svåra att specificera (Strannegård, 2007:9f).

Den danske forskaren Peter Dahler-Larsen tillhör skaran av de som ändå försökt förklara och ge mening åt begreppet. Han menar på att man inte kan ge en specifik bestämning av vad begreppet innehåller, men att det både kan stå för en värdering och en beskrivning av något – alltså egenskaper som sådana men också *goda* egenskaper. Kvalitet anser han kan vara både inneboende i ett fenomen men också som något icke-naturligt, då det kan sättas i relation till personliga förväntningar och standarder som är socialt definierade. Det kan således vara både materiellt och abstrakt (Dahler-Larsen 2009:32f). Han placerar kvalitetsbegreppet inom det

som Walter Bryce Gallie (1955) kallar för *essentially contested concepts*. Sådana begrepp är värdeladdade och den praxis som de hänvisar till är mångdimensionellt och komplex. Det är öppna begrepp som blir till något konkret först i konkreta situationer (Connolly 1993:10).

Han anser inte att man kan se begreppet som en vision om ett annorlunda samhälle – det vill inte skapa en ny social ordning. Istället menar han att den ”kvalitetsvåg” man idag kan urskilja i samhället snarare innebär repetitioner av tematiseringar som man sett tidigare i historien. Det kan vara ”inkodningar” av kvalitet som exempelvis något som är upplevelseorienterat, estetiskt, statistiskt eller rentav politiskt. Det handlar om huruvida en situation upplevs ha fortskridit rättfärdigt, effektivt, kvalitetssäkrat. På det här sättet, menar Dahler-Larsen, hjälper kvalitetsbegreppet till med att ”omkoda” politiska fenomen till något annat än politik (Dahler-Larsen 2009:51).

Dahler-Larsen föreslår en begreppsapparat för att kunna tala om mått för kvalitet. Han talar om olika perspektiv på begreppet som kan sägas utgöra huvudtyper, vilka alla vill förstå kvalitet på ett visst sätt (ibid, 106). Han menar att kvalitet kan vara att eliminera variationer kring en från början förbestämd standard. En avvikelse från denna standard skall ses som ett tecken på att något är fel (ibid, 108:ff). Ett annat perspektiv är att se kvalitet som något som definieras utifrån effekter. Effekter menar Dahler-Larsen blir mer centrala som kvalitetskriterier. Till exempel offentliga institutioner ska inte bara finnas till, utan de ska också göra skillnad. Perspektivet definierar den offentliga sektorns främsta problem som att man är alltför upptagen med att fokusera på input, processer och output medan man glömmer outcomes. Outcomes kan ses som de effekter man vill åt för att kunna generera kvalitet, det är den förändring som output gör ute i samhället men som den offentliga sektorn inte bara kan ”ringa och beställa” (ibid, 116:ff).

Det är också politiska mål som kan definiera kvalitet. Inom detta perspektiv är målen legitima i sig, ifall de är legitimt beslutade om. Man kan operationalisera politiska mål, det vill säga finna mätbara uttryck för dem. Därefter måste man hitta metoder för att kunna hitta relevanta data om huruvida en offentlig insats ger poäng på de valda indikatorerna. Politiska mål menar Dahler-Larsen dock ofta är väldigt breda och ibland vaga, vilket gör det nödvändigt att lämna utrymme för tolkning och bearbetning av dem för att de skall kunna tillämpas i praktiken ute i verksamheten (ibid, 126f).

En ytterligare dimension bygger på att kvalitet definieras utifrån brukarens önsknings kring den egna definitionen av kvalitet. Denna argumentation bygger på att det är när något används som nytta uppenbarar sig. Det finns ett slags utilitaristiskt tänk, att största möjliga tillfredsställelse för så många som möjligt konkret skulle kunna uppnås via största möjliga

tillfredsställelse i situationen då man förbrukar något (ibid, 134). Vidare kan definitionen av kvalitet förstås utifrån ett organisatoriskt system. Kvaliteten handlar då om systemets egenskaper och redskap för utvärdering, dokumentationssystem och kvalitetssäkring (ibid, 142).

Utifrån det faktum att begreppet ter sig vara såpass mångfacetterat så resulterar resonemanget i konstaterandet att kvalitet kan var allt ifrån ett resultat, en idé kring vilken nivå ett medelvärde bör ligga på i rentav numeriska termer eller blott förmågan att kunna uppvisa att man har ett visst arbetssätt. Oavsett vad arbetssättet innebär i en situation där prestation äger rum som sedan mynnar ut i ett resultat, är här det rent organisatoriska en kvalitetssymbol. Kvaliteten skulle då rent krasst kunna vara inhandlad – ett dyrt system som inte ger någon direkt behållning i slutändan.

2.3 Kvalitet och skolan

Andreas Bergh, fil. dr. i pedagogik vid Örebro Universitet, är en forskare som har problematiserat användandet av kvalitetsbegreppet i utbildningssammanhang. Han menar att det egentligen inte är något anmärkningsvärt att kvalitetsbegreppet under de senaste 15 åren fått ett genomslag inom utbildningsväsendet, då de flesta ser det som självklart att inte ha några invändningar mot att skolan skall hålla hög kvalitet. Han menar dock att detta begrepp som används flitigt i positiv bemärkelse kring sig inte bidrar till diskussionen av vad som faktiskt utgör en bra skola. Enligt honom har det sedan lång tid funnits idéer kring det som man idag refererar till som hög kvalitet, men att man helt enkelt inte benämnt dessa som just faktorer för kvalitet (Bergh 2012:17f).

Vidare pekar han på skillnaden mellan ordet kvalitet och begreppet kvalitet – ords betydelse kan fastställas men ett begrepps mening måste förbli mångtydigt. Bergh refererar till Quentin Skinners (1988) begreppsapparat, sägandes att kvalitet som begrepp kan anses ha vad Skinner kallar en performativ funktion, vilket betyder att förutom att beskriva något så värderar även begreppet. Att det har en performativ funktion betyder att det används för olika syften beroende på kontext, det har inte alltid samma betydelse (Bergh 2012:24).

Det är dessa syften och kontexter jag menar skapar diskussionen kring kvalitet, vilken uppsatsen syftar till att undersöka. En viktig beståndsdel av den presenterade problematiken anser jag utgörs av det faktum att det finns en mängd olika aktörer inom skolan, och att dessa då kan ha olika syften med att tala om kvalitet som en performativ funktion vilken både beskriver och värderar. Min utgångspunkt i sammanhanget är att det finns i olika dimensioner av kvalitet, och att en tillämpbar metod för att reda i diskussionen utgörs av diskursteorin.

2.4 Diskursteori

Slår man upp begreppet diskurs i Nationalencyklopedins uppslagsverk så får man även upp relaterade begrepp – konkurrera och kurs. Konkurrera i denna kontext står då för *löpa samman; kollidera*. Kurs härstammar från *cursus* till *currere* vilket betyder springa. Möjligen att vid analys av diskurser måste man ha i åtanke att de inte bara löper sida vid sida och tangerar varandra, men också konkurrerar – det är antagligen inte en enda uniform diskurs som man bör försöka finna.

En diskurs kan sägas vara det som sociologer brukar kalla för ideologi – en uppsättning uttalanden eller övertygelser som producerar kunskap vilka tjänar till intressen för en viss grupp. Alla diskurser konstruerar således positioner ifrån vilka de ses som förnuftiga (Hall 1992:292). Diskurser kan sägas beröra hur vårt språk är strukturerat när vi rör oss i olika sociala domäner, vilket skapar mönster. Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips beskriver en diskurs som ”ett bestämt sätt att tala om och förstå världen”. De menar på att de sätt vi exempelvis talar på inte är något neutralt. Fenomen som omvärld, identitet och även våra relationer är centrala i hur vi väljer att uttrycka oss (Winther Jørgensen & Phillips, 2000:7). Man kan se diskurser som ett slags regelsystem vilket ger legitimitet åt vissa kunskaper, och vill visa vem eller vilka som med auktoritet har rätt att uttala sig (Bergström & Boréus 2012:358).

Michel Foucault (1926-1984) är en central figur inom ämnet som anses vara grundare till diskursteorin. Denne man har flera omtvistade titlar, vissa kallar honom filosof, andra idéhistoriker. Hans forskargärning brukar emellertid delas in i två olika perioder, en så kallad arkeologisk med inriktning på diskurser, och en genealogisk med fokus på analys av makt (Nilsson 2008:12ff).

Foucaults definition av diskurser är att de består av flera olika (men ett bestämt antal) utsagor som alla har en viss mängd villkor för sin existens (Foucault 1972:133). Han menar att sanningen i sig är en *diskursiv konstruktion*, och att det istället är olika *kunskapsregimer* som bestämmer vad som är sant och inte. Foucault ämnar med sin teoribildning klarlägga strukturen i dessa olika regimer som kan beskrivas som faktiskt får sägas och inte, och även vad som anses vara sant och falskt (Winther Jørgensen & Phillips 2000:19).

Han talar därför om så kallade utestängningsprocedurer. En av dem är *förbudet* – att inte allt får sägas och att inte vem som helst får tala, utan att det finns vissa etablerade ritualer. Han menar att diskurser drabbas av förbud, vilket avslöjar dess koppling till fenomenet makt. Den andra principen utgörs av motsättningen mellan *förnuft och vansinne*. Man väljer att förkasta det man menar är galet (Foucault 1971:8f). Den tredje proceduren för utestängning

beskriver han som det som anses vara *sant och falskt* och uppdelningen mellan dessa. Han menar att denna uppdelning från början bygger på godtycklighet och historiska tillfälligheter, de innehar dock stöd från ett system av institutioner (ibid, 10f).

I den andra epoken av sitt författarskap utvecklar Foucault en teori om makt och kunskap. Istället för att det är agenter och strukturer som spelar huvudrollen så är det istället makt som begrepp som är centralt. Foucault ser makt som spritt över flera olika sociala områden, och inte nödvändigtvis något som tillhör bestämda agenter som exempelvis staten. Diskurser är enligt ett foucauldianskt synsätt en produkt av makt (Winther Jørgensen & Phillips 2000:20). Han menar att de som får makt till att äga giltighet skapar själva diskursen och bör betraktas som ”ett produktivt nätverk som löper genom hela samhällskroppen” snarare än något förtryckande (Foucault 1980:119). Foucault talar även om *dispersion*, vilket kan översättas till spridning. När vi kan beskriva ett slags system av dispersion mellan olika uttalanden och därmed kan definiera en regularitet – då har vi att göra med formeringen av en diskurs (Hall, 1992:292).

Boken *Orden och tingen* utgiven 1966 kom att bli Foucaults stora genombrott både som forskare och som intellektuell. Syftet med boken kan sägas vara studie och analys av hur olika fenomen är relaterade till varandra i samhället, och hur samhället har utvecklat ett slags *tingens ordning*. Hur denna ordning ser ut i olika epoker lägger enligt Foucault grunden till vilken kunskap som sedan blir möjlig. Varje epok ordnar således världen på ett specifikt sätt, och genom att introducera begreppet *episteme* (grekiska för kunskap, vetande) ämnar han att urskilja på vilka grunder olika kunskaper och teorier blivit möjliga.

Epistemet kan ses som en slags världsbild vilken bidrar till tankemönster som ger upphov till ett slags lagar och mekanismer för kunskapskapande. De bestämmer vad vi överhuvudtaget kan lägga tankekraft på att reflektera över, epistemet är dock osynligt och fungerar bara så länge som förblir det (Nilsson, 40ff). Foucault underströk senare att epistemet skall ses som en ”strategisk apparat” för att kunna komma fram till vad som är accepterat inom ett vetenskapligt fält. Distinktionen här är inte sant eller falskt, utan huruvida det är vetenskapligt eller inte (Foucault 1980:187). *Epistemet* kan alltså ses som ett osynligt uttryck som speglar det vedertagna och det som anses vara förnuftigt för varje epok. Nedan presenteras tidigare analyser som berört det som kan anses vara vedertaget utifrån andra aspekter än kvalitetsbegreppet, men som också tar avstamp i skolan och skolpolitiken.

2.5 Tidigare diskursanalyser kring skolan

Lena Sjöberg har forskat kring hur man talar om det som skolan *bör* vara för att den skall anses som effektiv, och då ur ett globalt perspektiv. Hon har forskat kring hur man inom europeisk utbildningspolicy framställer det man bedömer vara ett dugligt utbildningsväsende genom kritisk diskursanalys. Hon valde i sin artikel *Skolan och den "goda" utbildningen – för ett konkurrenskraftigt Europa* att studera texter producerade av Europeiska unionens organ. Dessa utgörs av rekommendationer, arbetsdokument och andra allmänna föreskrifter. Hälften av dem fokuserade på den lärande och på skolan, och den andra hälften lade tyngdpunkten på lärarna och deras kompetenser.

De frågor hon ställer berör hur man talar om utbildning i dokumenten, vilka som gynnas alternativt missgynnas i diskursen och vilka styrningsteknologier som kunnat urskiljas (Sjöberg 2009:34f). Gällande talet om utbildning identifierar hon två olika diskurser – den som fokuserar på marknad, att kunna bidra till ekonomi, och den ”sociala medborgerliga”, en syn på ”det livslånga lärandet” (ibid, 37f). Vidare vem man talar till och hur man gör det inom diskursen så identifierar Sjöberg en diskurs kring den osäkra framtiden och vilka riskgrupper som finns i samhället när det kommer till skolan. Hon noterar budskapet gentemot eleverna att kompetenser kommer krävas av dem, och att de således måste vara mobila (ibid, 41f).

Ytterligare en diskursanalys som genomförts av utbildningspolicy är Andreas Nordins avhandling *Kunskapens politik – en studie av kunskapsdiskurser i svensk och europeisk utbildningspolicy*. Han bygger sin analys på hur synen på kunskap förändras in policydokument och läroplaner, både på nationell och på mer global nivå. Avhandlingen utgår ifrån att försöka förstå olika diskurser kring kunskap, vilka aktörer som agerar inom dem och på vilka arenor (Nordin 2012:11). Nordin noterar ett skifte i mitten av 00-talet från ett slags risk-tema till ett kris-tema gällande hur man väljer att legitimera sin politik, detta beroende delvis på det förvärrade finansiella läget som då uppstod. Apropå ett skifte för Sverige som aktör har man gått från att vara den som kunde ”låna ut” koncept på det utbildningspolitiska området till att istället bli den som lånar. Nordin fann också att ett skifte har skett synen på kunskap – från att vara relaterad till etiska och moraliska värden till att ses på ett mer instrumentellt plan (ibid, 208ff).

Båda dessa forskare har genom diskursanalys som metod försökt bena ut vad som egentligen uttrycks inom både svensk och europeisk utbildningspolicy. De lyfter fram hur man ser på kunskap och på den ideala skolan, och ifall det finns tendenser och skillnader mellan det som kan benämnas som narrativ kring kunskap och den effektiva skolan. Det finns

dock utrymme och möjlighet att bygga vidare på denna forskning kring diskurser inom utbildning.

I mina frågeställningar är en del hur kvalitetsbegreppet knutet till olika aktörer, och då med beaktan av begreppets problematik på grund av avsaknaden av direkt konkretisering. Det är av vikt att inte bara identifiera diskursen, utan också försöka hitta eventuella oklarheter kring hur man definierar kvalitet inom diskursen utifrån olika håll.

Analysen skall ta fasta på förväntningar om ansvar gällande andra aktörer – vem som skall göra något, vad det är som aktören skall göra, och vem som anser sig ha makten att säga att just den aktören skall göra det. Problematiken som jag menar på existerar skapas när aktörer talar om kvalitet så ofta att de omöjligen alltid kan tala om samma sak och inneha samma intressen för de mål och medel som krävs för att uppnå hög kvalitet. Så vad är det mer konkret för typ av analys jag vill göra?

3. Metod

Följande kapitel syftar till att förklara de metodologiska utgångspunkter jag valt att använda mig av under analysen av min empiri, vilken består av publikationer från tre olika segment inom arenan för svensk skola och dess utveckling. Dokumenten är således producerade utifrån olika perspektiv – politikernas, lärarnas samt från ett statligt organ med granskning som främsta uppgift. Dessa kommer att presenteras närmare i ett senare avsnitt.

Att hävda att talet kring kvalitet i skolan är en diskurs gör att uppsatsen görs med ett reflexivt förhållningssätt, vilket rentav är det som hela metoden bygger på. Diskursanalysen skiljer sig från andra typer av metoder på det sättet att man *gör* något med sitt empiriska material samtidigt som man presenterar det – man lägger inte bara fram det så som det såg ut efter att man samlat in det. Forskandet blir mindre den rationella procedur vilken innefattar en metod som kan svara på frågan man ställt och en teori som förklarar ens insamlade data (Börjesson 2003:24ff). Genom att läsa dokumenten grundligt skall en uppfattning genereras av hur diskursen kring kvalitet används och vad användandet syftar till att belysa när man talar om skolans önskade utveckling.

Utifrån det analysverktyg som presenteras i kapitel 4 appliceras diskursteori med foucauldiansk inriktning på de olika perspektiv som dokumenten representerar, och med i beräkningen är också att försöka bena ut vilken dimension av kvalitetsbegreppet de olika aktörerna framhåller, då med Dahler-Larsens teoribildning i ryggen.

3.1 Diskursanalys

Från att historiskt sett ha varit en metod som användes främst inom det humanistiska området har diskursanalysen fått genomslagskraft även inom studiet av samhällsvetenskapliga fenomen, då ofta med den beskrivande benämningen ”den språkliga användningen” av något (Börjesson 2003:28). Diskursanalysen kan säga syfta till att analysera de mönster som en diskurs följer (Winther Jørgensen & Phillips 2000:7). Genom diskursanalysen vill man problematisera den innersta naturen i ett fenomen, man ämnar undersöka hur olika kategorier av något gjorts möjliga och sedan relevanta. Man ser på samhället som aktören som *skapar* verkligheten. Genom att analysera diskurser så reflekterar man över det som uttrycks, hur det uttrycks och ifall det finns alternativ till hur det skulle kunna sägas. Det är också centralt vem som får tala (Börjesson, 2003:19ff)

Gällande hur Michel Foucaults teori används metodiskt så skall en kritisk och skeptisk attityd tas med i beräkning. Ansatsen gäller forskarens förhållande till materialet på ett generell plan, till det som materialet uttrycker och även en uppmärksamhet på vad den egna positionen innebär. Utgångspunkten är problematisering, man söker efter problempunkter på strukturell, institutionell och idémässig nivå för att hitta de faktorer som orsakat ett problem. Foucaults egna undersökningar byggde inte på varför något hänt utan hur, och i linje med hans resonemang skall en anti-reduktionistisk hållning beaktas – komplexa begrepp skall inte kunna beskrivas med enklare begrepp (Nilsson, 2008:183).

En foucauldiansk ansats innebär att fokus ligger på hur regler ser ut för det som är möjligt. Det som kallas *diskursiv praktik* anses producera *vetandeformer*, samtidigt som dessa utestänger alternativ för hur man kan handla och tänka. Man frågar sig *hur* något är konstruerat, snarare än som i annan forskning, bara utgår från att det *är* konstruerat. Man undersöker ramar, sammanhang och konsekvenser för vad som är möjligt utifrån hur fenomenet är konstruerat (Börjesson, 2003:175f).

Fokus i denna uppsats kommer ligga på den andra epoken av Foucaults författarskap, *genealogin*, vilket innefattar att man frågar sig hur det kommer sig att ett visst fenomen problematiseras och sedan leder till institutionella lösningar, vilket ger en tydligare fokus på makt än det som kallas ett *arkeologiskt* angreppssätt. Det senare är samlingsnamnet på den tidiga foucauldianska diskursteorin (ibid, 360).

Jag nämnde tidigare att man inom diskursanalysen arbetar med det empiriska materialet på ett annorlunda sätt än att bara presentera det. Arbetet sker genom kategorisering och tolkning av observationer, vilket gör att forskaren måste förhålla sig till den egna positionen och även sin

egen kreativitet (Börjesson 2003:175). Jag anser att detta konstaterande bör ackompanjeras av en kortare förklaring av vad denna reflektiva metod innebär, och även dess begränsningar.

3.2 Att använda reflexiv metodologi

Alvesson och Sköldberg menar att poängen med reflektion är att man inte kan ställa höga krav på ontologiska och epistemologiska positioner. Med det inte sagt att självreflektion skall övergå i någon slags narcissism, vilket tvärtom självklart är något att undvika. Författarna understryker här att poängen är istället att söka svagheter med de resonemang som man befinner sig inne i – det gäller att inte låsa sig fast i en viss filosofisk position (Alvesson & Sköldberg 2008:488f). Det presenterade resonemanget bär jag med mig i skrivandet av uppsatsen. Jag ämnar att hela tiden vara medveten om risken att överskatta de egna tankarna, vilket skulle kunna riskera att skapa en viss logik som förhindrar de nyanser jag vill ska framträda.

3.3 Val av analysenheter och avgränsningar

Börjesson menar att utmärkande för diskurser under en viss period är att de återfinns på flera olika platser (Börjesson 2003:37). Att det sker i olika rum i samhället tar jag i beaktan och har därför valt att i min uppsats utgå från tre arenor vilka jag anser ha relevans för utbildningspolitiken. Dessa är den politiska, den fackliga och den mer tjänstemannamässiga arenan. Med detta inte sagt att myndigheter som exempelvis Skolverket eller Barnombudsmannen inte är relevanta, men av tidsmässiga skäl har begränsningar behövts göras.

Dokumentet som jag har valt att ha med i analysen har ett tidsspänn på från år 2009 till år 2014, då jag ville analysera en aktuell fråga. Ett av de dokument jag har valt består av propositionen för reformen kring lärarlegitimering, vilken ses som en reform med kvalitetshöjande syfte. Denna presenterades 2011 under den borgerliga regeringens mandatperiod. En proposition kan ses som särskilt användbar i en diskursanalys grundat på det faktum att den uttrycker ett längre skede, där man utefter övervägande av olika intryck i en offentlig diskussion presenterar något (Boréus 2011:158f). Ett andra dokument utgörs av en publikation från de två fackförbunden som organiserar lärarna - Lärarnas Riksförbund och Lärarförbundet - vilken fokuserar på hur dessa två organisationer ser på kvalitet. Jag har gjort en avvägning inför valet av denna analysenhet – jag ser det som viktigt att jag kan få en uppfattning av den officiella och gemensamma ståndpunkten från lärarkårens sida, här i form

av dess fackliga representanter. Ett alternativ hade varit att välja dokument producerade av enskilda lärare, men jag värnar den fackliga representativiteten här. Den sista publikationen är utgiven av den granskande myndigheten Skolinspektionen och syftar till att rapportera kring vad som krävs för förbättrade kunskapsresultat i skolan - också det ett dokument där talet om kvalitet flitigt används. Genom att göra det presenterade urvalet anser jag mig ha fått med tre viktiga perspektiv; det politiska, det operativa och det granskande.

4. Analysverktyg

4.1 Kategorisering och frågor för observation

I uppsatsen utvecklas ett analysverktyg utifrån Michel Foucaults teoribildning kring diskurser samt Dahler-Larsens dimensioner på kvalitet, vilka sedan appliceras på dokumenten. Efter att ha bestämt vad man skall observera, i mitt fall tre olika dokument, måste man ställa sig någon slags fråga; arbetet med kategorier är därför också meningsfullt, då dessa skapar möjligheter att se mönster. (Börjesson 2003:86ff). Nedan följer en överskådlig bild över de frågor och kategorier jag bär med mig i min analys.

- **Kvalitetsbegreppet.** Hur konstrueras och framställs mål och medel utifrån den dimension av kvalitet som aktörerna väljer att använda?
- **Kunskap.** Hur talar man om vedertagna problem respektive lösningar för svensk skola?
- **Makt.** Hur försöker aktörerna använda sin position för att vinna auktoritet?

De två tidigare presenterade diskursanalyserna på utbildningspolitiskt tema har haft två olika fokusar – Sjöberg såg till talet om *den goda skolan* och Nordin undersökte diskurser kring kunskap. Att kvalitetsbegreppet står som enskild kategori hävdar jag därför är motiverat då det behövs en konkret bedömning av inom vilka kontexter ordet kvalitet används. Meningen är att begreppet skall präglade uppsatsen, och det är därför relevant att ha det som en explicit kategori.

Denna kategori kan ses som något avvikande från de andra två då det är den konkreta, lingvistiska användningen som är i fokus.

Makt och kunskap som kategorier menar jag är användbara då Foucaults idéer särskilt fokuserar på relationen mellan makt och kunskap (Alvesson & Sköldberg 2008:367).

Kunskap kan enligt honom aldrig friläggas helt från makten och de är aldrig helt neutrala.

Han ser därför de båda begreppen som parallella, men med det inte sagt att de är identiska (ibid, 373). Därför ser jag det som legitimt att ha dessa kategorier var för sig. De är inte konkreta på samma sätt som kategorin med kvalitetsbegreppet är – här är tolkningen ännu mer viktig då det är utefter den som urvalet av citaten görs, inte på grunderna av själva användningen av orden makt och kunskap.

4.2 Om citeringsteknik

Jag har utgått ifrån Ekengrens och Hinnfors rekommendation gällande redovisning och analys av textmaterial. De pekar på att det är viktigt att hålla isär källmaterialet ifrån de egna slutsatserna, och att det därför är betydelsefullt att längre citat avviker ifrån den övriga källtexten, genom att man gör den grafiskt annorlunda (Ekengren & Hinnfors 2012:92). I mitt fall har jag valt att använda mig av blockcitat för att tydliggöra för läsaren. Då citaten kortats ner något för att skala av fyllnadsord markeras detta med (...). Genom att citera på detta vis önskar jag göra tydligt vad som är mina egna ord och tolkningar och vilket som inte är det, för att på så vis främja transparens i uppsatsen.

5. Analys

Kapitlet utgörs av uppsatsens empiri, där jag via studerandet av dokumenten har försökt bena ut användningen av begreppet för att sedan kunna urskilja de differentieringar som uttrycks mellan mål och medel vid talet om att nå god kvalitet i skolan. Analysen är därför först uppdelad i tre olika delar, där det redogörs för varje dokument, och sedan en del där det komparativa perspektivet är i fokus. Målet har varit att utifrån mina grundläggande frågeställningar se de övergripande mönster av användandet av begreppet utifrån de olika aktörerna, och vad dessa olika mönster pekar på att skolans problem är samt lösningen på dessa.

5.1 Ett politiskt verktyg för kvalitet

Det finns ett längre tidsperspektiv med i kontexten till propositionen för lärarlegitimationsreformen - redan år 2002 uttryckte de liberala politikerna Jan Björklund och Lars Leijonborg idéen om en lärarlegitimation i sin bok *Skolstart- dags för en ny skolpolitik*. I boken beskriver de varför svensk skola bör omformas och hur de anser att denna omstöpning bör gå till. De menar på att kvaliteten på undervisningen blir lidande till följd av obehöriga lärare i klassrummet och genom införandet av en lärarlegitimation vill de visa att

”vem som helst inte kan undervisa elever” (Björklund & Leijonborg, 2002:47ff). 2011 kom propositionen för reformen, där talet om kvaliteten i skolan fortfarande spelade en central roll. Inför propositionen har olika remissinstanser fått uttrycka sina tankar kring reformförslaget, däribland Skolverket. Ett argument från myndigheten som ligger i Regeringens favör och som de också vidarebefordrar i propositionen lyder som följande:

Statens skolverk pekar bl.a. på att ett legitimationssystem kan bidra till en högre och mer likvärdig undervisningskvalitet i den svenska skolan (Prop. 2010/11:20, 24)

Problemet med skolans kvalitet som antyds här är alltså inte bara att kvaliteten är för låg, utan också för ojämn, det finns en komparativ dimension av kvalitetsbegreppet som ligger bakom. Lärarna behöver inneha en viss nivå redan innan de tar steget in i klassrummet, och när de väl har gjort det ställs ytterligare krav – man eftersträvar att lärarna skall ha förmågan att lära ut på ett likvärdigt sätt. Sättet att tala om kvalitet på ett komparativt sätt kan relateras till Dahler-Larsens (2009) dimension av begreppet som innefattar att eliminera skillnader kring en från början förutbestämd standard.

Talet om likvärdighet kan sättas in i det sammanhang det finns ett system kring att det krävs en viss standard för att kunna placeras i gymnasiet respektive högskolan i de fall då man går ett högskoleförberedande program. Likvärdighet på agendan kan ses sprunget ur det faktum att ett relativt *standardiserat* utfall är önskvärt. Vidare i propositionen antyds problem gällande ansvarsutkrävande och rättssäkerhet, vilka Regeringen menar på i följande citat att auktoriseringssystemet skulle kunna bidra till att minska:

Regeringens bedömning är att ett legitimationssystem bör kunna öka rättssäkerheten för barnen och eleverna och möjligheterna att komma i åtnjutande av rätten till utbildning, förbättra kvalitetssäkringen av lärare och förskollärare och därmed höja kvaliteten på den samlade lärarkåren och tydliggöra det individuella yrkesansvar som legitimerade lärare och förskollärare har. (Prop. 2010/11:20, 25)

Just diskussionen kring ansvar menar Johansson och Lindgren får mer och mer uppmärksamhet i den samhällseliga debatten. Att tala om ansvar har blivit centralt för att kunna argumentera för att ett system är demokratiskt. (Johansson & Lindgren 2013:15). Här pekar man också på importansen av professionens eget agerande för kvaliteten, genom att trycka på det individuella ansvaret för det yrke som utövas.

Att diskursen som bygger på att rättssäkerhet skall råda kan urskiljas i propositionen kan också ses hänga ihop med det tidigare nämnda talet kring likvärdighet.

Staten, i detta fall representerad av lärarna, ses i allt större utsträckning som vilken organisation som helst vars uppdrag är att ge service, och man skall kunna vara säker på att man som elev får den service man har rätt till. Regeringen pekar sedan ytterligare på problematiken kring att statusen för läraryrket som profession har dalat:

Legitimationen innebär att en lärare eller förskollärare har prövats och befunnits lämplig för yrket. Legitimationen kan därmed ses som en deklaration av lärarens eller förskollärarens behörighet och lämplighet. Ett legitimationssystem kommer (...) också sannolikt att kunna höja statusen på yrkena och bidra till en bättre rekryteringsbas där fler väl motiverade personer söker sig till lärar- eller förskolläraryrket. (Prop. 2010/11:20, 25f)

Professionen läggs fram som något nött i kanten med behov av ett lyft som skall komma genom detta direktiv ovanifrån. Det framställs som något uppenbart att läraryrket måste utvecklas till något eftersträvansvärt, det finns därför en inneboende antydning till att det inte är det idag. Att studenter idag inte får tillräckligt med motivation till att söka in till lärarutbildningen kopplat till yrkets anseende på arbetsmarknaden kan ses som ett *episteme* eller en *kunskapsregim* utifrån Foucaults diskursteori. Det har blivit ett vedertaget påstående som det åtminstone i det offentliga rummet har blivit svårt att motsäga, likt Foucaults utestängningsmekanism gällande förbud inom diskursen (Foucault 1971:8f).

Jørgensen och Phillips pekar på att genom att se vad man vanligtvis väljer att *inte* se som möjligheter, det man utestänger, så får man chansen att se vilka sociala konsekvenser som uppstår till följd av diskursiva struktureringar av det sociala (Jørgensen & Phillips, 2000:45). Om Regeringen inte påtalar att kraven tidigare varit för låga, är det kanske större sannolikhet att elever med jämförelsevis konkurrenskraftiga betyg väljer att söka sig till lärarutbildningen. Genom att uttrycka att man vill höja kvaliteten på lärarkåren i sin helhet antyds problemet med skolan idag beröra lärarnas kompetens.

Foucault konstaterar att kunskap inte bara är en avspegling av verkligheten, och att sanningen är diskursivt konstruerad. Specifika domäner innehåller utsagor som tenderar att bli repetitiva (ibid, 19). En viss repetitivitet framgår också i propositionen. Foucault talar om en slags styrningsrationalitet som grundar sig i begreppet *gouvernementalité* – en sammansättning av *gouverner* (styra, regera) och *mentalité*, översatt till inställning av Nilsson i detta sammanhang (Nilsson, 2008:128f). Styrningen innefattar alltså alltid en existerande inställning till den som styrs (Hultqvist & Petersson 1995:26).

Foucault ser styrning som de tekniker och praktiker som reglerar mänskligt beteende, vilket kan vara administrativa företeelser, och genom att man genom styrning strukturerar ett handlingsutrymme åt andra individer (Nilsson, 2008:128). I fallet med reformen skapar diskursen förutsättningen att endast behöriga lärare kan garantera kvaliteten. Därför kan de lärare som innehar lärarexamen öka på sina möjligheter till arbete och byte av arbete, och det blir automatiskt att de ses på ett annat sätt än de utan. Vidare påtalas importansen av att en utfärdad legitimation också skall kunna dras tillbaka:

Genom legitimationen skapas en dubbel kvalitetsssäkring av den blivande lärarens eller förskollärarens lämplighet, dels i lärar- eller förskollärarytbildningen, dels under introduktionen i yrket. En legitimation ska också kunna återkallas om det visar sig att en lärare eller förskollärare inte längre är lämplig för yrket (...) (Prop. 2010/11:20, 99)

Problemet som framställs här är att tidigare har det funnits begränsade möjligheter att frånta en lärare rätten att undervisa och betygsätta elever. Denna politik projicerar att ifall en lärare inte kan generera den kvalitetsstarka undervisningen skall hen inte heller ha detta som sysselsättning. Foucault menar att konsten att regera, att utöva makt, från statsmaktens sida till stor del innebär att utöva kontroll och övervakning, och detta likt en familjs överhuvud som ser över sitt hushåll och sina tillhörigheter (Foucault, 1991:92).

Systemet med att registrera och vid förekommande fall dra tillbaka legitimationer kan ses i ljuset av Foucaults resonemang. Staten, här representerad av dåvarande Regeringen, ser över sitt hus i den bemärkelsen att man vill garantera behörighet grundad på utbildning eller fortbildning hos alla verksamma lärare som innehar en betygsättande position. En annan del av reformen förutom själva legitimationen är att denna även skall innebära möjligheten för varje lärare att avancera inom yrket genom så kallade karriärsteg.

Det är en särskild kvalitetsstämpel som tydliggör att läraren eller förskolläraren har kvalificerat sig ytterligare inom sitt yrke. Kvalitetsstämpeln borgar för att lektorn kan anses mer lämplig för mycket kvalificerade uppgifter än andra lärare eller förskollärare, t.ex. för övergripande skol- eller verksamhetsutveckling och som kvalitetsäkrare när det gäller rättning av nationella prov och bedömning av examensarbeten. (Prop. 2010/11:20, 45)

Där blir talet om kvalitet litet mer handfast, man förstår att denna stämpel borgar för att läraren ifråga kan få ytterligare befogenheter som exempelvis att delta aktivt vid genomförandet av förnyelser i organisationen. Problemet som antyds är att det inte finns tillräckliga möjligheter för lärare idag att kunna utvecklas i sin roll och sina åtaganden.

Regeringen tar också upp proceduren för betygssättning, vilket kan ses som en del av talet om rättssäkerhet.

De betyg en elev får kan vara avgörande för elevens framtid. Betygsresultat har exempelvis betydelse för elevens möjligheter att fortsätta studera eller att få en anställning. Det är därför mycket viktigt att betyg sätts på ett korrekt sätt och det är ett stort ansvar att besluta om betyg. (Prop. 2010/11:20, 46)

Betygssättning kan ses som uttryck för makt från lärarens sida. Inom diskursteori beskrivs makt som något som frambringa identitet och relationer individer och grupper emellan. Makten genererar det som Jørgensen och Phillips uttrycker som en beboelig omvärld – samtidigt som den utesluter alternativa ordningar (Jørgensen & Phillips, 2000:45). Den lägger grunden till relationen som läraren och rektor kommer ha även i fortsättningen.

En alternativ ordning hade varit man inte bedömde resultat utan kanske elevernas prestationer eller framgångar. Ett sådant förfarande hade säkerligen skapat dessa parallella identiteter och relationer lärare och elever emellan, dock hade betygs försvinnande förändrat samhället då de inte längre hade kunnat ligga till grunden för antagning till vidare utbildning, och kanske gjort omvärlden mindre beboelig – konflikt hade förmodligen uppstått. Propositionen ger en bild av kvalitetsbegreppet i en kontext där likvärdighet står i centrum, och att det främst är lärarna som har ansvaret – därför behövs denna reformering av skolan, för att klargöra det enskilda yrkesansvaret en lärare förvärvar från och med att en legitimation träder i kraft. Men hur ser lärarnas representanter på frågan?

5.2 Fackförbundens röst

För att bredda det fält där diskursen kan sägas återfinnas är det motiverat att låta professionens röst få ta plats. I publikationen *Vi värderar kvalitet* får läsaren en bild av vad de två lärarfacken, Lärarnas Riksförbund (LRF) och Lärarförbundet (LF) definierar och anser om kvaliteten i skolan. Dimensionen på vad som utmärker och skapar kvaliteten i skolan som framträder där visar sig där vara annorlunda. Man talar om professionens roll som kvalitetssäkrare, men inte genom att de skall kontrolleras utifrån. Det är snarare tal om att de måste få ökat handlingsutrymme – lite som att få utöva sitt yrke i fred.

Som representanter för yrkeskåren menar de på att:

Den professionella friheten är också avgörande för kvalitet i vidare bemärkelse – att undervisningen ska stå fri från politiska, ekonomiska och religiösa intressen – något som också är bärande idéer i lärarnas yrkesetik som ytterst är en garant för kvalitet och elevernas rättssäkerhet (LF & LRF 2009:5).

Här är det inte en lärarlegitimation som gestaltar kvaliteten, utan just tvärtom det faktum att lärarna själva bör få utforma en undervisning att räkna med. *Epistemet* som organisationerna vill framföra kan anses vara uttrycket för professionens frihet som grundförutsättning för en väl fungerande skola. Budskapet är att man är alltför styrd i sin yrkesroll, och att undervisningens kvalitet skulle kunna utvecklas bättre utan denna styrning, vilken konstrueras till ett problem från dessa aktörers sida. Argumentet kvalitet för skäl grundade på rättssäkerhet lever vidare i diskursen trots övergången från det statligt producerade dokumentet till det fackliga. Dock är det inte med fokus på att betygsättningen endast görs av lärare med rätt utbildning utan snarare att andra intresser knutna till politik, religion och ekonomi skall hållas utanför undervisningen:

När det gäller vilka metoder och arbetssätt som behövs för att uppnå optimala resultat är det bara lärarna som kan bedöma detta. Den professionella friheten är också avgörande för kvalitet i vidare bemärkelse – att undervisningen ska stå fri från politiska, ekonomiska och religiösa intressen – något som också är bärande idéer i lärarnas yrkesetik som ytterst är en garant för kvalitet och elevernas rättssäkerhet (LF & LRF 2009:5).

Ett försök till maktåtertagande från professionens sida blir synligt – lärarna vill styra sig själva genom att välja metoder och arbetssätt. Faktum är att Foucaults styrningsrationalitet inte är exklusivt för statsmakten, utan kan återfinnas i andra organisationer (Nilsson, 2009:129). I detta fall är det en facklig sådan.

Man påtalar även importansen av att skolor skall utveckla sig själva, och att styrning utifrån inte skall överskattas i sin förmåga att tillgodose behoven hos elever och lärare. Följande mening står för åsikten att förbättringsarbete främst skall bedrivas internt och inte av en utomstående aktör i sammanhanget:

Utveckling kan inte styras utifrån – den måste vara inifrånstyrd och utgå från de behov som elever, lärare och skolledare har. Eftersom behoven är olika vid olika skolor måste självvärdering kunna utformas på många olika sätt (LF & LRF 2009:2)

Lärarnas utgångspunkt för att utveckla skolan och därmed bevisligen också kvaliteten är att man måste börja med att lyssna till dem, inte styra med teknokratiska reformer, vilket kan ses som en slags *kunskapsregim* från deras sida. De vill istället för att endast fokusera på att uppnå nationella mål även påtala vikten av att man faktiskt överhuvudtaget har ambitionen att sträva efter att nå läroplansmålen genom att man aktivt väljer ett arbetssätt där målet är att utveckla skolan. Tankegångarna utvecklas vidare i följande citat:

Vi hävdar att det är hela skolans förmåga att ständigt försöka åstadkomma förbättringar för att nå målen som avgör en skolas kvalitet. Att granska och dokumentera hur en skola strävar efter att nå läroplansmålen blir då en intressant mätare på kvalitet som inte kan ersättas av en redovisning av hur hög grad man uppnår målen. Andelen godkända elever används alltmer som mått på kvalitet, men säger ingenting om en skolas förmåga att bli ännu bättre (LF & LRF 2009:6).

Ett skifte som kan urskiljas i diskursen är att istället för att endast fokusera på vad de båda organisationerna menar är den allmänna uppfattningen kring skolkvalitet, att man exempelvis i detta fall når nationella mål, så lägger fackförbunden in dimensionen av kvalitetsbegreppet som innefattar *hur* skolorna arbetar för att bli bättre på att nå målen. Kvaliteten blir här inte resultatet, utan de redskap man tar till för att nå dit. En tydlig differentiering tar form gällande hur diskursen fortlöper – kvaliteten mäts utifrån de använda medlen istället för uppnådda mål.

Det finns risk att man förväxlar utvärdering för kontroll och bedömning med lärarnas och elevernas dagliga självvärdering – vilken syftar till lärande och förbättring. Kvalitetsarbete i skolan är inget fristående utan ska vara ”inbäddat” i det dagliga arbetet (LF & LRF 2009:10).

Denna uppvisade fokus på kvalitetsarbete genererat av skolan själv resulterar i högre relevans i denna kontext för Dahler-Larsens perspektiv kring kvalitet definierat utifrån av ett organisatoriskt system (Dahler-Larsen 2009:142). Det är dock alltså inte främst tal om utomstående kontroll, vilket lärarlegitimationen och Skolinspektionens granskningar symboliserar, utan kvalitetsarbete internt lärare emellan.

Att samma diskurs kan användas av olika grupper med olika eller kanske rentav motsägelsefulla intressen är enligt Foucault ingen omöjlighet – tvärtom är han ovillig till att reducera diskurser som sådana till något vilket bara avspeglar en viss grups åsikter (Hall 1992:293).

För att illustrera hur professionen tappat auktoritet är följande exempel som organisationerna tar upp intressant:

På den tiden när läraren var den bäst utbildade i byn ledde det automatiskt till hög tilltro och auktoritet. Idag måste läraren erövra motsvarande ställning (LF & LRF 2009:6).

Makt är enligt det foucauldianska synsättet något som befinner sig i ständig förändring, och med detta sagt så förstås att styrkeförhållanden också varierar – den som är i överläge i en situation kan i ett annat skede hamna i motsatt position (Nilsson 2009:86). Professionen medges här ha förlorat i styrka, men att det är det två fackliga organisationerna som uttrycker oro över frågan inget legitimitet. Anledningen till att professionens representanter pekar på att respekten behöver återerövas skulle kunna bero på att ju mer vi går mot ett slags granskningssamhälle, där man på ett sätt utsätter olika professioner för utredningar och blir till något som man ser på med kritiska glasögon. Det kan vara denna misstänksamhet som reducerar anseendet för profilen utgörandes av ”läraren i byn”.

Foucault menar att styrning syftar till att leda, forma och påverka människor – däribland sig själv (ibid, 129). När lärarnas representanter medger att professionens status dalat, försöker de medvetandegöra yrkeskåren om problemet, men också att det är ett problem som lärarna själva genom sin gärning kan motverka – man kan styra sig själv. Genom att påtala problemet och ta upp debatten kan man därmed konformera hur man skall arbeta, vilket kan generera att yrkesgruppen återfår sin robusthet och därmed respekt.

Makt, betonar Foucault, är rationell i den bemärkelsen att rationaliteten hänförs till de metoder man utövar den med. Dock finns det en dimension av makt à la Foucault där den framställs som icke-intentionell. Man vet vad man vill åstadkomma med utövandet av makt, men man kan aldrig varken överblicka eller ha kontroll över det som kan utveckla sig som konsekvens av maktutövandet (ibid, 87). Lärarna kan, genom att påtala sin professionalitet, utöva makt som skulle kunna förminska vikten av extern granskning, vilket dock är ett alternativ med oklara konsekvenser.

Sammanfattningsvis så handlar fackförbundens ståndpunkt när de talar om kvalitet om att professionen behöver kunna utöva sin gärning med frihet för att kunna åstadkomma god kvalitet. Det ter sig som att de menar att extern granskning inte fyller en lika viktig funktion som det granskande samhället kanske skulle hävda. Rättssäkerheten bygger istället på att skolan förbli en plats där de professionella förblir huvudaktörerna, och politiken lämnas utanför.

5.3 När kvaliteten granskas

Rapporten från Skolinspektionen (SI) lyder under namnet *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning*. Redan i titeln antyds vad som anses vara nyckeln till den goda skolan – att man styr på alla nivåer. I rapporten talas det varmt om begreppet styrkedja. De problem som de anser att svensk skola tampas med menar de synliggörs när det brister på de olika nivåerna:

Om inte lärare ges tillräckligt bra förutsättningar kan de inte få det att fungera väl i klassrummet. Skolinspektionens resultat är tydliga på den punkten. Nivåerna i styrkedjan hänger samman. I skolor som har stora problem finns svårigheter ofta på flera nivåer och lärare, rektor och huvudmän skapar eller omintetgör varandras förutsättningar att klara sitt uppdrag på ett bra sätt (SI 2014:63).

Att lärare skall ges tillräckligt bra förutsättningar visar på att även myndigheten ser att lärarna har svårt att göra ett bra arbete utifrån nuvarande premisser, men det är varken tal om att öka den professionella friheten eller höja statusen för yrket, det är snarare stöd uppifrån som pekas ut som lösningen. Läsandes denna rapport vilken representerar myndighetens resultat av genomförda kvalitetsgranskningar förstår man att rektor ses som en central figur för att ge stöd och därmed generera den önskade kvaliteten. *Epistemet* framställs som de krav och förväntningar som rektor i svensk skola idag placeras under. Följande perception gällande rektors roll för kvaliteten kan urskiljas:

Skolinspektionen vet genom såväl forskning som egna granskningar att rektor har en nyckelroll för att skapa förutsättningar för hög kvalitet i undervisningen och för skolans utveckling i stort. Särskilt avgörande är rektorns prioritering av den pedagogiska verksamheten (SI 2014:25).

När man ser på diskurser ur ett maktperspektiv skall man observera det som blir sagt men också det som blir osagt (Alvesson & Sköldberg 2008:381). Ovanstående citat påpekar att rektor skall prioritera den pedagogiska verksamheten. Men en rektor har många andra åtaganden rörandes exempelvis ekonomi, och är en av de professioner som man idag talar om har en för stor administrativ börda. Den ökade administrationen i sig beror paradoxalt nog på att de granskningar där skolan sätts under lupp kräver att denna typ av arbetsuppgifter utförs.

Att den ekonomiska aspekten är viktig bekräftas i nästföljande citat:

Är de ekonomiska ramarna, som en skola har att arbeta inom alltför små, kan det med tiden komma att visa sig i en sämre kvalitet i verksamheten. Det finns då risk för att skolorna till exempel skär ner på lärarresurserna, har för lite arbetsmaterial eller har lokaler som inte är ändamålsenliga (SI 2014:9).

De egenskaper som rektor tillskrivs handlar om att hen skall vara både en aktiv deltagare vid utformningen av undervisningen och men ofta även kunna hushålla med ekonomin - det blir tydligt i rapporten att en rektor idag antas ha ett brett ansvarsområde där det krävs mångfacetterade egenskaper. Man förväntas inte bara vara chef, utan också pedagog. De två citaten ovan bekräftar vad Alvesson och Sköldberg är en viktig del av att analysera en diskurs, man skall se till eventuella motsägelsefulla användningar för olika syften som en aktör representerar (Alvesson & Sköldberg 2008:382). Man talar om rektor för kvalitet i pedagogisk bemärkelse, men också om rektor för ekonomins skull för att säkra kvaliteten i skolan.

Innebörden för en individ att ha just den rollen som personen besitter skapas inte bara genom det faktiska yrket, utan också via de tendenser som en eller flera grupper uppvisar genom tal om dem, hur man framställer dem och vilka villkor man ställer dem inför i samhället (Boréus 2011:138). Att tala om rektorn som pedagog och ekonom på samma gång skapar inte automatiskt arbetsuppgifter för yrkesgruppen, i vissa kommuner kanske rektorerna har ytterst lite pedagogiska uppgifter och i andra tillhör merparten av ekonomifrågorna någon annans vardag och inte rektorns - men det initierar förväntan.

Problemet verkar innefatta ett för litet pedagogiskt ansvar från rektorns sida, och risken att de *ekonomiska ramarna* ter sig alltför små, vilket båda är faktorer som man från Skolinspektionen menar påverkar skolans kvalitet. Man väljer att inte skriva att det finns för lite finansiella medel, utan detta uttryck grundar sig i hur mycket man bestämt att en viss skola *får* kosta, och att det då är dessa beräkningar alltså är för snålt tilltagna. God kvalitet i sin tur nämner myndigheten som innehavandet av lärarresurser, tillräckligt med arbetsmaterial och ändamålsenliga lokaler – talet om kvalitet i det förra citatet kan anses vara förhållandevis konkret. Inom analys av diskurser talar man om att man konstruerar den sociala världen, och man skapar genom lingvistiska resurser en viss utsaga. Man arbetar hela tiden aktivt med dessa resurser – man väljer vissa ord för att sedan välja bort andra (Alvesson & Sköldberg 2008:465).

Det faktum att man tagit fasta på ordet kvalitet rent lingvistiskt blir tydligt genom denna mening vilken illustrerar en utpräglad repetitivitet:

Kvalitetsarbetet är utan tillräcklig kvalitet - majoriteten av de tillsynade kommunerna har, sedan införandet av 2010 års skollag, kritiserats för att fritidshemmens systematiska kvalitetsarbete inte utgår från målen i skollagen och andra föreskrifter (SI 2014:50).

Kvalitetsbegreppet innehar en position med något som kan liknas vid hegemoniska drag - till och med för att beskriva hur arbetet med att uppnå kvalitet i skolan fortskrider så använder sig myndigheten av begreppet. Det förstås att det är måluppfyllelsen som inte är tillräcklig, men att uttrycka att arbetet inte håller tillräcklig kvalitet stänger ute vidare förklaringar.

Kvalitetsbegreppet så som det används här kan med enkelhet refereras till Dahler-Larsens dimension av kvalitet som uppfyllelsen av att nå politiska mål. Målen i sig menar han på är alltid legitima, ifall de blivit legitimt beslutade om. Problemet som detta perspektiv på kvalitetsbegreppet pekar på är då exempelvis implementeringsproblem (Dahler-Larsen 2009:126). Problematiken här berör oförmågan att nå upp till de politiskt beslutade målen i lagtext och i övriga bindande dokument. Dahler-Larsen menar att målperspektivet på kvalitet privilegierar den parlamentariska styrkedjan, och ger den rätt att definiera mål följt av kvalitetskriterier (ibid, 132). Styrkedjan är som tidigare nämnts något som myndigheten framhåller som viktigt i rapporten, och att en fungerande sådan är väsentligt för den goda skolan. Går man tillbaka till rektorns roll i sammanhanget visas ytterligare en dimension av kvalitetsbegreppet:

Det är nödvändigt att rektor arbetar systematiskt för att utveckla undervisningens kvalitet och säkerställa att alla elever får det stöd och den stimulans de behöver för att nå så goda resultat som möjligt (SI 2014:26).

Alla elever har olika behov, och genom att använda kvalitetsbegreppet på detta sätt menar man att kvalitet för en elev inte nödvändigtvis behöver vara samma sak för en annan. Man ser en ny sida av diskursen, en komplexitet som uppmärksammas rörande kvalitetens olika sidor, vilken kan urskiljas när man menar på att *alla* elever skall få stöd och stimulans.

I rapporten finns det element av det underförstådda och förgivettagna som beskrivs vara en väsentlig del av det man vill komma åt i en diskursanalys, som exempelvis följande citat.

Rättigheter gäller i skolan på samma sätt som i övriga samhället (SI 2014:6).

Konstaterandet kan ses som en *kunskapsregim* som få personer idag skulle kunna sätta sig emot. Uttryckssättet man använder påverkar föreställningar (Alvesson & Sköldberg 2008:465). Meningen är en del i att påverka hur vi ser på de som befinner sig i skolan – i detta sammanhang eleverna som tar del av undervisningen.

Det kan ses som en fortsättning av talet om rättssäkerhet, men det är inte att förglömma att det finns en betydande historicitet i uttalandet – barns rättigheter har långt ifrån alltid varit självklara, speciellt inte på samma plan som de vuxnas. Att man likställer barnen med de vuxna illustreras i konkret mening här:

De har rätt att ställa krav på sin skola och skolmiljö på samma sätt som alla de vuxna som varje dag går till sina arbetsplatser eller till annan sysselsättning (SI 2014:6).

Diskurser består just av de logiker vilka symboliserar det som är socialt och kulturellt accepterat, det som man ser som exempelvis förnuftigt eller gott (Börjesson 2003:21). Det som inte sägs i sammanhanget är ytterligare beskrivningar på vad som skulle kunna likställa skolan som en arbetsplats ur elevens synvinkel. Det är genererat med krav, prestation och resultatmätning, för elevernas del i form av betyg, som på en arbetsplats. Istället för att säga att eleverna har rätt att ställa samma krav på skolan som de vuxna kan på en arbetsplats, hade myndigheten kunnat peka på vikten av att skolan skall vara lika bra som vilken annan arbetsplats som helst. Att ställa krav kräver kunskap om vilka krav man har legitimitet nog att ställa, men här är det en handling som de förväntas kunna utföra.

I det förra citatet kan man hävda att elever som grupp urskiljs med kriteriet att de precis som en annan grupp, de vuxna, kan ställa krav. Denna påstådda förmåga symboliserar en likställighet med de vuxna som grupp. I nästa citat tillskrivs ytterligare egenskaper hos eleverna:

Den förändrade skolmarknaden har resulterat i ökad konkurrens mellan skolor, behov av information för att kunna välja skola och även en diskussion om likvärdighet mellan skolor. Därför får tillsyn och granskning en allt större betydelse (SI 2014:9).

Förutom att ställa krav gestaltas eleverna som individer vilka kan välja alternativt har personer omkring dem som kan välja åt dem. Den tillskrivna egenskapen att vara benägen att välja kan ses som en naturlig följd för att legitimera att denna förändrade skolmarknad som nämnts släppts fram, ett skifte med en stark ideologisk bakgrund. Det blir tydligt att Skolinspektionen som granskande organ letar efter indikatorer för kvalitet sett genom

uppnådda politiska mål, och att de inspekterar skolorna för elevernas vägnar, då även brukarperspektivet i viss mån finns med inom talet för kvalitet.

Perspektivet som framträder kan ses vara typiskt för den position som myndigheten befinner sig i. Oavsett vilka politiska beslutsfattare och bestämmanden som ligger bakom den förändrade arenan för skolan så står de neutrala och skall blott garantera att lagar och regler följs, och att de i sin roll som myndighet är i medborgarnas tjänst. De uttrycker sig med medvetenhet kring den förväntan som finns kring garantin för likvärdig service, de sällar sig till kvalitetsförespråkarna på grund av den otänkbarhet som kommer med att gå emot denna diskurs som anser sig benägen att definiera den goda skolan.

Foucault talar ju som tidigare nämnts om *gouvernementalité* på det vis att styrning innefattar en inställning till det som styrs (Hultqvist & Petersson 1995:26). Utövandet av makt utifrån den position som Skolinspektionen besitter handlar om att de agerar något av den domare på den arena som de själva benämner som skolmarknaden, ett uttryck som tydligt påvisar den förändring som svensk skola genomgått de senaste åren. De kan genom sina bedömningar skapa en diskussion kring den enskilda skolans duglighet, och i de fall där skolan drivs i privat regi även vara en avgörande faktor för dess överlevnad. Skolinspektionens kunskap om de olika skolorna blir till något som utvecklas till att utgöra väsentlig kunskap i dagens samhälle, där skolan mer och mer fungerar utefter marknadsmässiga tendenser.

5.4 Ur ett komparativt perspektiv

De tre aktörerna innehar skilda positioner och därmed skilda intressen, och också en differentiering kring talet om kvalitet uppdragas. De olika dimensionerna på kvalitet som framträder tydligast är från Regeringens håll kring att det är den uppnådda standarden och därmed likvärdigheten som är synonymt med kvaliteten - kvaliteten är utifrån Dahler-Larsens teoribildning de *goda* egenskaperna. Fackförbunden i sin tur värderar kvaliteten mer utefter ambitionen, möjligen med hopp om att uppmuntra de skolor där eleverna traditionellt sett inte haft de allra högsta betygen i landet. Kvaliteten målas upp som resultat av det organisatoriska systemet, synnerligen kollegialt samarbete i detta fall – kvaliteten är *egenskaperna*.

För Skolinspektionen ter sig förmågan att kunna styra mot politiska mål och bedömningen av effekter som de centrala dimensionerna av kvalitet. Vad som förutom talet om styrkedjan utmärker myndighetsdokumentet är att man uppvisar en viss medvetenhet om brukarperspektivet kring kvalitet, att begreppet inte innebär samma sak för alla. Detta gör talet om stöd och stimulans för god undervisningskvalitet möjlig, då sådana aktiviteter inte

innefattar samma behandling för alla elever, utan skiljer sig åt beroende på om en elev har svårt eller lätt för sig i skolan.

Man talar ibland om kvalitetsstämpel – för att operationalisera detta genom exemplifiering kan det för Regeringen vara godkända betyg, för lärarna att ha internt kvalitetsarbete på schemat och för myndigheten att rektorn på en skola lägger en viss del av sin arbetstid på att ägna sig åt rent pedagogiska frågor.

Det visar sig dock vara inte bara talet om kvaliteten som fluktuerar, utan även vad som är svårigheter för skolan och vad som är nyckeln för att lösa problemen. Det som politikerna pekar på är en av orsakerna till skolans nuvarande problematik ligger i att de som undervisar inte gör det på samma sätt, och inte nödvändigtvis att det är eleverna som, av olika anledningar, inte tar in det som de undervisas i på lika vis. Det är det individuella ansvaret hos varje lärare som skall påtalas – ifall detta ansvar uppmärksammas så förtydligas hur man skall knäcka nöten för en framgångsrik svensk skola. Avsaknaden av likvärdighet kommer i fokus, men det är inte huvudsakligen huvudmannen som associeras med likvärdigheten, utan det är lärarnas kompetenser vilka reformen syftar till att främja. Genom att se till att kvalifikationerna höjs så kommer ytterligare ett spørsmål i sammanhanget, anseendet för lärarkåren, att främjas.

Även för professionens del har dess status en central roll i att beskriva skolans utmaningar, men också när man talar om hur man vill arbeta, då de söker en slags frikoppling från detaljstyrning. Att främja professionens frihet förväntas resultera i till ett ökat erkännande för deras gärning. Lärarnas representanter efterfrågar således en viss tillåtelse uppifrån för att själva, på ett kollegialt vis, kunna skapa det förbättringsarbete som i sig för dem blir kvaliteten. Man påkallar att just strävan för att ständigt förbättra undervisningen bör få större plats i sammanhanget, och att andra indikatorer som exempelvis antalet godkända elever borde ses som mer umbärligt än vad det gör idag – det är inte nödvändigtvis där problemet ligger.

Skolinspektionen i sin tur påtalar problematiken i att styrningen inte håller hela vägen från politiskt beslut till tillämpande på den operativa nivån, och att ifall en skola har svårigheter beror dessa ofta på att det brister på denna punkt. De förespråkar den mer kompakta styrningen som skall säkra att alla arbetar mot samma mål och att man ger varandra rätt förutsättningar för att detta arbete skall kunna fortlöpa. Problemet så som det beskrivs från deras sida grundar sig på att man på de tre olika nivåerna – huvudman, rektor och lärare måste se till att skapa förutsättningar åt varandra för att arbetet i skolan skall kunna bedrivas på ett bra sätt.

6. Slutsats och avslutande reflektion

I ett avslutande kapitel skall ett ansats göras för att se vad resultatet visar på i relation till problematiken som uttrycktes i uppsatsens inledande skede. Kan man konstatera att kvalitetsbegreppet har en reell innebörd när det används, och vad kan man säga om en påstådd kvalitetsdiskurs – vilka delar av den blir väsentliga i den samhällseliga debatten?

6.1 Olika ansikten för begrepp och diskurs

Resultatet bekräftar både det faktum att kvalitet som begrepp är i ropet och att kvalitet i skolan är något som alla parter i sammanhanget strävar efter. Mål och medel har dock visat sig variera mellan de olika aktörerna, vilket framgätt i den komparativa delen av analysen. Uppsatsens problemformulering påtalar svårigheten med att använda kvalitetsbegreppet i generaliserbara termer, termer vilka kan sägas förekomma i resultatet. Exempelvis, när Skolinspektionen hävdar att ”kvalitetsarbetet är utan kvalitet”. Det hade antagligen inte förekommit en annan mening i helt annan rapport, påståendes att exempelvis ”förbättringsarbetet är utan förbättring”. Något gör det möjligt med kvalitetsbegreppet vilket kan anses göra det till en särart.

Det förekommer dock att kvaliteten uttrycks med en mer konkret benämning - det talas om lärarresurser och rätt arbetsmaterial för eleverna i dugliga lokaler. Kvalitetssäkring för professionens åtagande beskrivs också i vissa fall som något man *ta på* - kompetensen att bedriva utvecklingsarbete och rätta samt examinera de nationella proven.

Medan användandet av kvalitetsbegreppet pekar åt olika håll finns det element i diskursen som är mer entydiga. Att alla tre aktörer talar om rättssäkerhet och rättigheter är en företeelse som kan ses som gemensam nämnare. Talet om rättssäkerhet och därmed ansvarsutkrävande skapar den verklighet där mätningar och kvalitetsrapporter spelar roll. Skolan, som tidigare varit statlig har gått från att bli kommunal angelägenhet till att sedan avregleras mer och mer. Som medborgare ökar medvetenheten om att kunna ställa krav, och inte stå passiv framför samhällets service.

Diskursen kan ses i en kontext präglad av krav. Aktörerna formulerar krav både på varandra och för professionens del tydligt även inom den egna gruppen– i och med att de förespråkar kollegialt utvecklingsarbete så förväntas också gott samarbete. Fragmentet bestående av rättssäkerhet inom diskursen för kvalitet i skolan kan ses som sprungen ur den omgivning som kommunalisering och avreglering av skolan skapar, då skolan kommit längre ifrån staten - det organ som står för lagstiftning.

Granskningen av skolan tilltar i takt med ökad valfrihet som genererar behov av att veta att skolan man väljer lyder lagen. Att granska fyller funktionen att detta underlättar ett aktivt val - för att kunna välja krävs ju förmågan att kunna urskilja en differentiering, och utifrån utvalda indikatorer möjliggörs detta.

Även professionens problematik kan ses som ett viktigt drag inom diskursen, en uppfattning som delas av både politiker och fackförbund. Statusen för yrket och kvaliteten på undervisningen verkar ha en viss korrelation och budskapet som produceras är entydigt – att vara lärare på grund- och gymnasielärare idag är inte lika attraktivt som det en gång var. Detta framgår extra tydligt när fackförbunden talar om att behöva erövra en respekterad ställning. Genom att lärarkårens anseende problematiseras från flertalet håll resulterar detta i en process där lärarna själva önskar återfå kontrollen över sitt yrkesutövande, och detta genom en styrningsmentalitet präglad av tanken att problemlösning skall komma inifrån organisationen. Samtidigt tar politikerna på sig rollen att styra frågan på sitt sätt, vilket i framtiden skulle kunna leda till en större konflikt än vad det är idag.

Vad talet om rättssäkerhet och professionens problematik säger i en större kontext kan vara att ju längre bort den statliga styrningen kommer från skolan, desto viktigare blir det för elever och föräldrar att se till detaljer. Följden av att driva diskussionen i riktning mot talet om kvalitet gör att vi kan tala om dessa detaljer med meningsfullhet, då de ger vägledning i den konkurrens som idag råder skolor emellan. Kvalitetsdiskursen skapar distinktion – svensk *skola* blir snarare svenska *skolor*.

6.2 Om makt och kunskap

De tre olika föreställningarna på problem och lösningar, byggda på den kunskap som varje aktör anser sig ha, kan ses som en naturlig följd av de positioner som de tre aktörerna sitter på. Ur ett maktperspektiv kan ens ståndpunkt göras legitim genom att försöka generera kunskap, som i sin tur skapar handlingsutrymme. Genom att aktörerna försöker göra ett påstående utgörandes av en problembeskrivning som något vedertaget, kan de göra sig själva till den agent som ges chansen att agera för att hitta en lösning. När politikerna menar på att kvaliteten på undervisningen inte är tillräckligt jämbördig, utser de samtidigt sig själva som den aktör som bör gå till botten med detta genom kontroll. Fackförbunden påtalar avprofessionalisering och utifrån detta hoppas de kunna få förtroendet att stå på egna ben när det kommer till utvecklingsarbete, och när Skolinspektionen påtalar de brister de upptäcker ute på fältet menar de samtidigt att tillsyn och granskning får större och större betydelse – de som myndighet fyller en viktig funktion.

Resultatet kan sägas bekräfta Foucaults konstaterande presenterat i teorikapitlet, att de som får makt till att ”äga giltighet” kan ses som ”ett produktivt nätverk som löper genom hela samhällskroppen”. Olika delar av samhället använder sig av både sina egna och andras positioner för att få sin vilja igenom. Man kan se två olika strömningar i resultatet – de som använder kvalitetsbegreppet för att det *inger* legitimitet eller de som använder det för att det *är* legitimt. Det är främst professionens representanter som ser begreppet som legitimt i sig, då de ser till användandet av kvalitetsarbete som det viktiga medan både politikerna och tjänstemännen talar mer om kvalitet i den bemärkelsen att den förväntas generera ett resultat eller en effekt. Kvalitetsbegreppet är för dem tilltalande på det sättet att beroende om man talar om hög eller låg kvalitet så beskriver det den behållning som man vill uppnå alternativt hur den nuvarande situationen inte är tillfredsställande.

6.3 Slutord

I början av uppsatsen citerar jag Michael Power med hans ifrågasättande kring ifall rapporteringen om kvalitet är en slags täckmantel för en ökad medelmåttighet inom en sektor. I denna kontext skulle skolan kunna sättas in, för ju mer vi talar om sämre resultat i skolan, ju större roll verkar granskningarna spela. Andreas Nordin skrev i sin avhandling om att kunskap ses mer och mer på ett instrumentellt plan, vilket säkerligen spär på kvalitetsdiskursens framfart, då kvalitet möjligen mäts som mest effektivt när den är greppbar. Utmaningen ligger dock i att kunskapens viktigaste arena, skolan, fortfarande innefattar både aktörer som inte främst ser det instrumentella perspektivet, och även fenomen som antagligen aldrig kommer kunna präglas av instrumentalitet. Vad denna tes får för konsekvenser, ifall den stämmer, återstår att se. Varje generation möts av en ny typ av skola som kan sägas representera den tid vi lever i. Vad talet om kvalitet på längre sikt kommer att ha för inverkan när det kommer till utbildningspolitik får framtiden utvisa.

Ansatsen att diskurser är ett bestämt sätt att se och tala om världen gör att den aldrig kan vara identisk med en annan. Den kan visa sig likna andra aktörer eller individers perceptioner, men den kan antagligen aldrig till fullo vara samstämmig. I uppsatsen har kvalitetsbegreppet visat sig vara en viktig del i hur vi väljer att se och tala om skolan, frågan är vad det i framtiden kommer vara för begrepp som dominerar på den utbildningspolitiska arenan.

7. Referenser

Alvesson, M., Sköldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur

Bergh, A. (2012). *Kvalitetsbegreppet: en central drivkraft i en förändrad syn på utbildning. Vägval i skolans historia. Tidskrift från Föreningen för svensk undervisningshistoria* (1), s.3-8.

Bergström, G., Boréus, K. *Diskursanalys*. I Bergström, G., Boréus K. (red) (2012). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Björklund, J., Leijonborg, L. (2002). *Skolstart – dags för en ny skolpolitik!* Stockholm: Ekerlids Förlag.

Boréus, K. *Diskursanalys*. I Ahrne, G., Svensson, P. (red). (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.

Börjesson, M. (2003). *Diskurser och konstruktioner – en slags metodbok*. Lund: Studentlitteratur.

Connolly, W.E. (1993). *The Terms of Political Discourse*. Princeton: Princeton University Press.

Dahler-Larsen, P. (2008) *Kvalitetens beskaffenhet*. Odense: Syddansk universitetsforlag

Ekengren, A-M., Hinnfors, J. (2012). *Uppsatshandboken. Hur du lyckas med din uppsats*. Lund: Studentlitteratur

Enkvist, I. (2002). *Feltänkt – en kritisk granskning av idébakgrunden till svensk utbildningspolitik*. Stockholm: SNS Förlag.

Europeiska Kommissionen. (2010). *Europa 2020 – En strategi för smart och hållbar tillväxt för alla*.

Foucault, M. (1971). *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.

Foucault, M. (1972). *Vetandets arkeologi*. Staffanstorps: Cavefors.

Foucault, M. (1980) *Confessions of the Flesh. A conversation with Alain Grosrichard, Gerard Wajeman, Jacques-Alain Miller, Guy Le Gaufrey, Dominique Celas, Gerard*

Miller, Catherine Millot, Jocelyn Livi and Judith Miller, i Colin Gordon (red): *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. New York.

Foucault, M. *Governmentality*. I Burchell, G., Gordon, C., Miller P. (red). (1991). *The Foucault Effect. Studies in Governmentality. With Two Lectures by and an Interview With Michel Foucault*. Chicago: The University of Chicago Press.

Gallie, W.B. (1955). *Essentially Contested Concepts*. Proceeding of the Aristotelian Society, 56.

Hall, S. *The West and the Rest: Discourse and Power. I Formations of Modernity* (1992). Hall, S. & Gieben, B. (red). Cambridge: Polity Press.

Hultqvist, K. Petersson, K. (red). (1995). *Foucault. Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk tradition*. Stockholm

Johansson, A. (2005). *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson V., Lindgren, L. (red). *Uppdrag offentlig granskning*. (2013) i *Uppdrag offentlig granskning*. Lund: Studentlitteratur.

Jörbeck, A., Levén, S. (1995). *Kvalitet i skolan – ett sätt att tänka, ett sätt att handla*. Lund: Studentlitteratur.

Konkurrera. Nationalencyklopedin. Hämtad 2015-04-24 från www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/konkurrera

Kurs. Nationalencyklopedin. Hämtad 2015-04-24 från www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/kurs

Lindgren, L. *Kvalitets- och rankningssystem*. I Johansson, V., Lindgren, L. (red) (2013) *Uppdrag offentlig granskning*. Lund: Studentlitteratur.

Läraryrket/Lärarnas Riksförbund. (2009). *Vi värderar kvalitet – om självvärdering och lärarnas utvecklingsarbete*.

Narrativ. Nationalencyklopedin. Hämtad 2015-04-20 från www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/narrativ

Nilsson, R. (2008). *Foucault – en introduktion*. Malmö: Égalité.

Nordin, A. (2012). *Kunskapens politik – en studie av kunskapsdiskurser i svensk och europeisk utbildningspolicy*. Linnaeus University Press. ISBN: 978-91-86983-77-2.

OECD. (2014) *The OECD- Sweden Education Policy Review – Main issues and next steps*. Hämtad 2015-04-14 från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/25/10/37/682388fb.pdf>

Power, M. (1991). *The Audit Society: Rituals of Verification*. New York: Oxford University Press.

Regeringens Prop. 2010/11:20. *Legitimation för lärare och förskollärare*. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/15/39/33/31b9e312.pdf>

Regeringskansliet. (2015). *Regeringen presenterar Skolkommisionen*. Hämtad 2015-04-14 från <http://www.regeringen.se/sb/d/19153/a/257135>

Sjöberg, L. *Skolan och den "goda" utbildningen – för ett konkurrenskraftigt Europa*. Utbildning & Demokrati 2009, vol. 18, nr 1, s. 33–58.

Skinner, Quentin (1988a): *Language and social change*. I James Tully, red: *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*, s. 119-132. Princeton: Princeton University Press.

Skolinspektionen. (2014). *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning*. Dnr 2014:6739. Stockholm.

SOU 2008:52. *Legitimation och skärpta behörighetsregler*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.

Stenberg, L. (Red.). (2014). *Skolan ut ur krisen – en forskarantologi om framtidens utbildningspolitik*. Stockholm: Tankesmedjan Tiden.

Strannegård, L. (red). (2007). *Den omätbara kvaliteten*. Lund: Studentlitteratur.

Winther Jørgensen, M., Phillips, L. (200). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.